Ruben Willaert
restauratie & archeologie
decoratie

GEEFT HET VERLEDEN EEN TOEKOMST

Durmstraat
(Lievegem, Oost-Vlaanderen)

Projectcode: 2019J198
Oktober 2019

ARCHEOLOGIENOTA
BUREAUONDERZOEK (FASE 0)
DEEL 1: RESULTATEN VAN HET BUREAUONDERZOEK

Colofon

Ruben Willaert bvba
Ten Briele 14 bus 15
8200 Sint-Michiels-Brugge

Auteurs: Floortje Heirman

Het eventuele nummer van het wettelijk depot of het buitenlandse equivalent hiervan: /
De naam en het erkenningsnummer van de erkende archeoloog:
Ruben Willaert bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00069

© Ruben Willaert bvba, Sint-Michiels-Brugge, 2019
Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

INHOUDSTAFEL

1 Resultaten van het bureauonderzoek 7

1.1 Administratieve gegevens 7
1.2 Onderzoeksopdracht 9

1.2.1 Doelstelling 9
1.2.2 Onderzoeksvragen 9
1.2.3 Juridische context 9
1.2.4 Randvoorwaarden 9
1.2.5 Archeologische voorkennis van het terrein 10

1.3 Werkwijze en strategie 10

1.3.1 Methode 10
1.3.2 Fysisch geografische situatie 10
1.3.3 Historische context en bekende archeologie 10
1.3.4 Archeologische indicatoren 11
1.3.5 Verstoringshistoriek 11
1.3.6 Introductie tot het projectgebied 12

1.3.6.1 Ruimtelijke situering 12
1.3.6.2 Geplande werken 13

1.4 Assessmentrapport 16

1.4.1 Fysisch geografische en geologische situatie 16

1.4.1.1 Landschappelijke situering 17
1.4.1.2 Tertiaire lithostratigrafie 21
1.4.1.3 Quartaire lithostratigrafie 22
1.4.1.4 Bodemvormingsprocessen 22

1.4.2 Historische en archeologische voorkennis 24

1.4.2.1 Historische context en bekende archeologische vindplaatsen 24
1.4.2.2 Archeologische indicatoren en cartografische bronnen 24
1.4.2.3 Overzicht van de gekende archeologische waarden 28
1.4.2.4 Huidige gebruik en verstoringen 32
1.4.2.5 Projectgebied gesitueerd ten aanzien van zijn landschappelijk en cultureel kader 36

1.5 Synthese 37

2 Bibliografie 38

FIGURENLIJST

Figuur 1: Projectgebied weergegeven op de GRB-basiskaart met aanduiding van de kadasternummers (Bron: Geopunt). 8
Figuur 2: Projectgebied weergegeven op de topografische kaart van België (Bron: Geopunt). 8
Figuur 3: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2018 (Bron: Geopunt). 12
Figuur 4: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2017 (Bron: Geopunt). 13
Figuur 5: Geplande werken weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2018 (Bron: Geopunt). 14
Figuur 6: Ontwerpplan verkaveling (Bron: Topomar).....15
Figuur 7: Projectgebied weergegeven op de Traditionele Landschappenkaart (Bron: Geopunt). 17
Figuur 8: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (Bron: Geopunt). 18
Figuur 9: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen met aanduiding van de waterlopen (Bron: Geopunt). 18
Figuur 10: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen met aanduiding van de profiellijnen (Bron: Geopunt). 19
Figuur 11: Hoogteprofielen (Bron: Geopunt). 19
Figuur 12: Projectgebied weergegeven op de potentiële bodemerosiekaart per perceel (Bron: Geopunt). 20
Figuur 13: Projectgebied weergegeven op de Tertiair Geologische kaart (Bron: Geopunt). ...21
Figuur 14: Projectgebied weergegeven op de Quartair Geologische kaart (Bron: Geopunt). ..22
Figuur 15: Projectgebied weergegeven op de bodemkaart (Bron: Geopunt). 23
Figuur 16: Projectgebied en omgeving weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt). 25
Figuur 17: Projectgebied weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt).....26
Figuur 18: Projectgebied weergegeven op de Atlas der Buurtwegen, ca. 1840 (Bron: Geopunt). 26
Figuur 19: Projectgebied weergegeven op de Poppkaart, 1842-1879 (Bron: Geopunt).....27
Figuur 20: Projectgebied weergegeven op de Vandermaelenkaart, 1846-1854 (Bron: Geopnt). 27

Figuur 21: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen met aanduiding van de gekende archeologische waarden (Bron: Geopunt).....28
Figuur 22: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1971 (Bron: Geopunt).....33
Figuur 23: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1979-1990 (Bron: Geopunt).....33
Figuur 24: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2000-2003 (Bron: Geopunt).....34
Figuur 25: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2008-2011 (Bron: Geopunt).....34
Figuur 26: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2015 (Bron: Geopunt).....35
Figuur 27: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2018 (Bron: Geopunt).....35

TABELLENLIJST

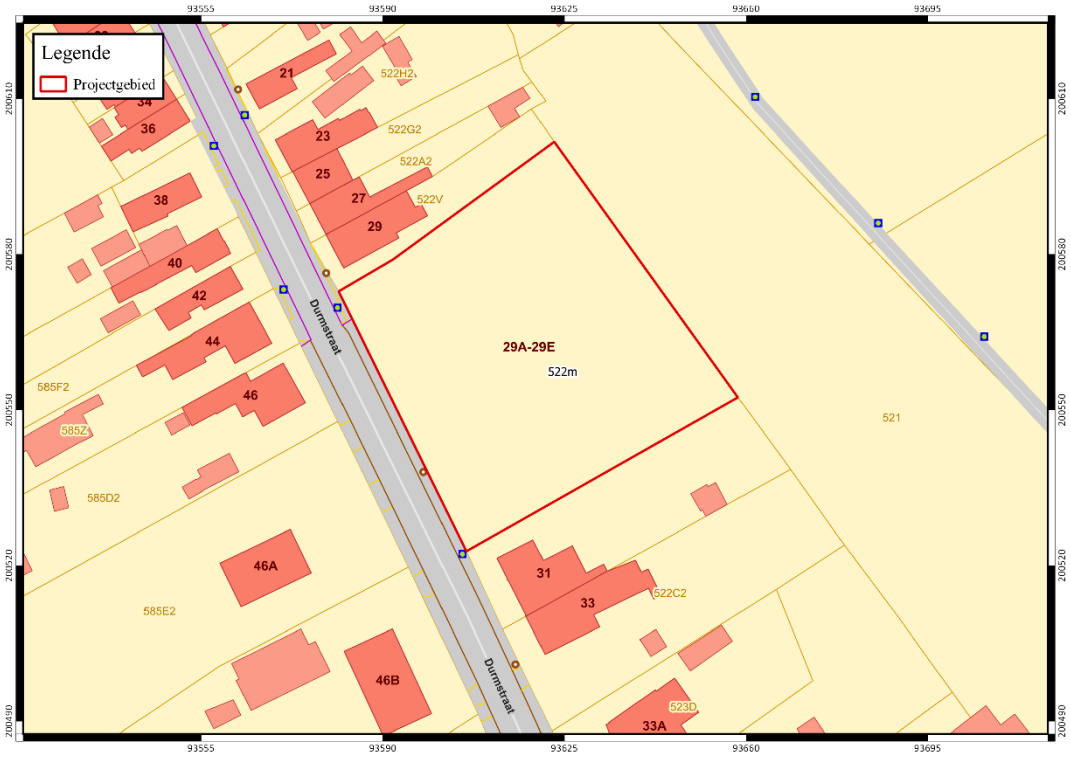
Tabel 1: Administratieve gegevens: De administratieve gegevens identificeren de actoren die betrokken zijn bij het vooronderzoek en de locatie van het vooronderzoek.....7
Tabel 2: Overzicht van de aardwetenschappelijke gegevens.....16

1 Resultaten van het bureauonderzoek

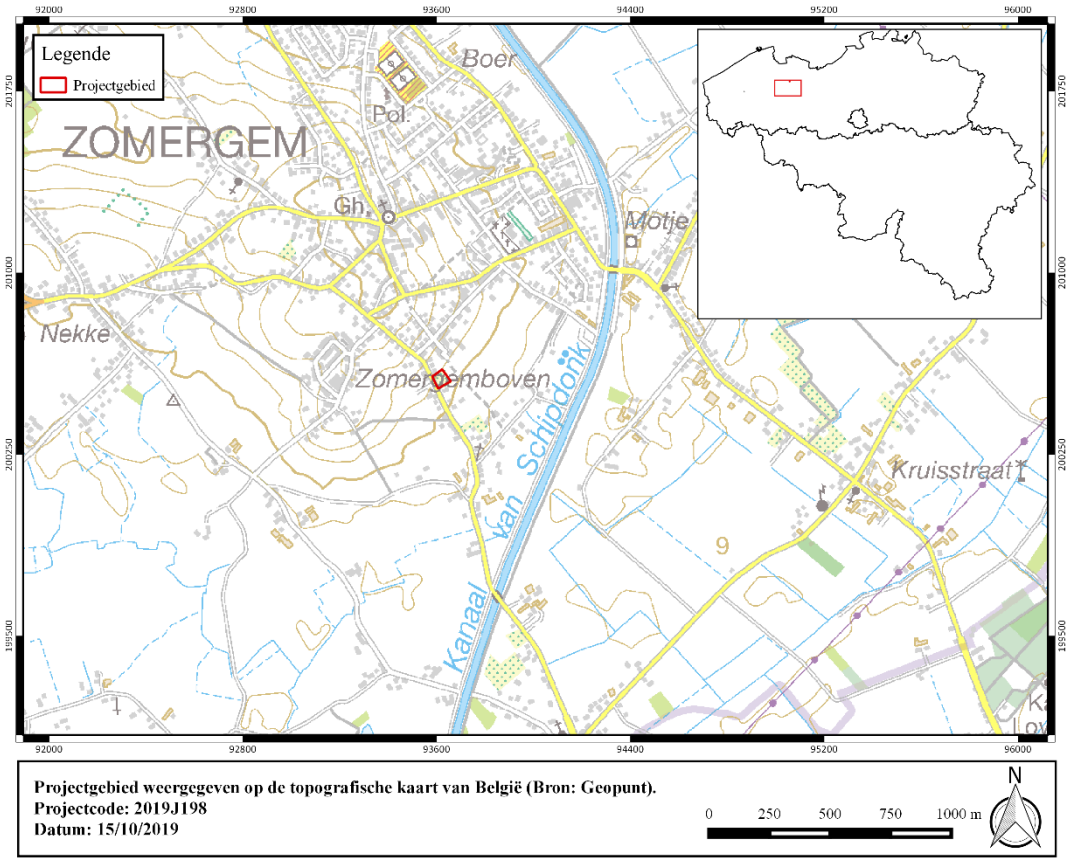
1.1 Administratieve gegevens

Tabel 1: Administratieve gegevens: De administratieve gegevens identificeren de actoren die betrokken zijn bij het vooronderzoek en de locatie van het vooronderzoek.

a) De locatie van het vooronderzoek met vermelding van:	Provincie	Oost-Vlaanderen
	Gemeente	Lievegem
	Deelgemeente	Zomergem
	Postcode	9930
	Adres	Durmstraat 29A-E
	Toponiem	Durmstraat
	Bounding box (Lambertcoördinaten)	X_{min} = 93581.5 Y_{min} = 200522.77 X_{max} = 93658.4 Y_{max} = 200601.68
b) Het kadasterperceel met vermelding van gemeente, afdeling, sectie, perceelsnummer of -nummers en kaartje	Lievegem, Afdeling 5, Sectie D, nr.: 522m Figuur 1	
c) Een topografische kaart van het onderzochte gebied waarvan de schaal afgestemd is op de grootte van het projectgebied	Figuur 2	
d) Alle betrokken actoren en specialisten	Clara Thys (archeoloog) Floortje Heirman (archeoloog) Elke Ghyselbrecht (aardkundige)	
e) Personen buiten het project die geraadpleegd of betrokken werden voor algemene wetenschappelijke advisering	/	

Figuur 1: Projectgebied weergegeven op de GRB-basiskaart met aanduiding van de kadasternummers (Bron: Geopunt).

Figuur 2: Projectgebied weergegeven op de topografische kaart van België (Bron: Geopunt).

1.2 Onderzoeksopdracht

1.2.1 Doelstelling

Het archeologisch vooronderzoek betracht altijd eerst door raadpleging van gekende en ontsloten informatiebronnen tijdens een bureauonderzoek eventueel aanwezig archeologisch erfgoed binnen het onderzoeksgebied te inventariseren, waarderen en veiligstellen.

1.2.2 Onderzoeksvragen

Voor het bureauonderzoek zijn volgende onderzoeksvragen te formuleren:

- Hoe is de aardkundige opbouw van het onderzoeksgebied?
- Welke processen van bodemvorming zijn bekend?
- Welke geomorfologische processen zijn te bekend?
- Welke aardkundige eenheden zijn archeologisch relevant en wat is hun diepteligging?
- Zijn er archeologische resten bekend binnen de grenzen van het plangebied?
- Welke is de aard en ouderdom van bekende archeologische resten?
- Welke is de conserveringsgraad en gaafheid van bekende archeologische resten?
- Wat is de invloed van de toekomstige inrichting op eventueel aanwezige archeologische resten?

1.2.3 Juridische context

De initiatiefnemer wenst een terrein van 3184 m² groot aan de Durmstraat in Lievegem (Zomergem) te verkavelen. Hiervoor dienen zij een omgevingsvergunning voor het verkavelen van gronden aan te vragen en is men verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag. De geplande werken omvatten bodemingrepen. Het projectgebied valt niet in een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten is, noch binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een vastgestelde archeologische zone.

Deze archeologienota wordt opgemaakt naar aanleiding van een geplande omgevingsvergunning voor het verkavelen van gronden waarbij het perceeloppervlak groter is dan 3000 m². Het gebied is op het gewestplan gekarteerd als woonuitbreidingsgebied.

1.2.4 Randvoorwaarden

Voor het bureauonderzoek worden enkel toegankelijke en beschikbare bronnen gebruikt.

Een archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem is momenteel onmogelijk voorafgaand aan het aanvragen van de omgevingsvergunning voor het verkavelen van gronden. De opdrachtgever is momenteel nog geen eigenaar van het terrein.

Daarom wordt geopteerd voor de uitzonderingsprocedure waarbij een nota wordt aangeleverd op basis van een bureauonderzoek. In dit bureauonderzoek wordt nagegaan of er op het projectgebied een uitgesteld vooronderzoek met ingreep in de bodem noodzakelijk is en of (gedeeltelijke) vrijgave mogelijk is.

1.2.5 Archeologische voorkennis van het terrein

Binnen de grenzen van projectgebied Brugse Steenweg Maldegem werd in het verleden geen archeologisch onderzoek uitgevoerd.

In de omgeving zijn wel enkele archeologische vindplaatsen gekend (cfr. infra).

1.3 Werkwijze en strategie

1.3.1 Methode

In de praktijk resulteert het bureauonderzoek in een inschatting van het archeologisch potentieel van een onderzoeksgebied. Het archeologisch potentieel drukt een verwachting uit ten aanzien van voorkomen, aard, gaafheid en conservering van de archeologische resten in de ondergrond van de planlocatie. Het archeologisch potentieel is gebaseerd op vier variabelen: fysisch-geografische situatie, bekende archeologische vindplaatsen, archeologische indicatoren en verstoringshistoriek.

Pas na de vaststelling van het archeologisch potentieel kunnen onderbouwde inschattingen worden gemaakt over de planeffecten op eventueel archeologisch erfgoed.

1.3.2 Fysisch geografische situatie

Geologische, geomorfologische en bodemkundige data informeren over de genese van het landschap in het plangebied, de bodemopbouw en de ligging en de stratigrafische positie van sedimenten waarin archeologische fenomenen kunnen voorkomen. Een aantal (prehistorische) vindplaatstypen kunnen bovendien uitgesproken gekoppeld worden aan specifiek aanwijsbare landschapsvormen.

De aardkundige data laten ook toe om een verwachting te formuleren ten aanzien van de verschijningsvorm, d.i. de conserveringsgraad en gaafheid van het archeologische erfgoed.

Volgende informatiebronnen werden geconsulteerd t.b.v. een eerste aardkundige analyse:

- Tertiair en Quartair geologische kaart van Vlaanderen
- Toelichting bij de Quartair geologische kaart van Vlaanderen
- Bodemkaart van Vlaanderen
- Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen
- Hydrografische kaart van Vlaanderen
- Bodemerosie kaart

1.3.3 Historische context en bekende archeologie

Beschikbare historische en toponymische kennis over woonplaatsen (buurtschap, gehucht, dorp, stad) in en nabij het onderzoeksgebied kan een zinvol kader bieden om de betekenis van bekende archeologische vindplaatsen te evalueren.

Om een overzicht te krijgen van de bekende archeologische vindplaatsen binnen het onderzoeksgebied werd de Centrale Archeologische Inventaris van Agentschap Onroerend Erfgoed[1] geraadpleegd en is lokaal geïnformeerd naar recent onderzoek.

[1] https://cai.onroerenderfgoed.be/

1.3.4 Archeologische indicatoren

Archeologische indicatoren omvatten diverse datacategorieën zoals resultaten van non-intrusieve archeologische prospectietechnieken (bijvoorbeeld vondstmeldingen van metaaldetectie), toevallige vondsten bij niet-archeologische graafwerken, maar vooral ook historisch-cartografische, iconografische data en fotocollecties. Ze vormen fysiek aanwijsbare fenomenen die een aanwijzing kunnen zijn voor de aanwezigheid, ter plaatse of in de nabijheid, van archeologische sites.

Archeologische indicatoren zijn gezocht in de Centrale Archeologische Inventaris van het Agentschap Onroerend Erfgoed en in ontsloten cartografische bronnen zoals:

- Ferrariskaart, 1771-1777
- Atlas der Buurtwegen uit ca. 1840
- Kadasterkaart van Philippe-Christian Popp, 1842-1879
- Topografische kaart Vandermaelen, 1846-1854

1.3.5 Verstoringshistoriek

De verstoringsgraad van het onderzoeksgebied bepaalt in belangrijke mate de te verwachten gaafheid en bewaringsgraad van eventueel aanwezig archeologische bodemarchief. Om een correcte inschatting van de verstoring van de bodem te kunnen maken kunnen allerhande bronnen van pas komen. Zo kan mondelinge informatie van vroegere gebruikers of bewoners, beschikbare plannen van (verdwenen) constructies, verslagen van bodemonderzoeken en saneringen of informatie over delfstoffenwinning relevante informatie bieden.

Aanvullende informatie over recent historisch landgebruik is afkomstig van geraadpleegde luchtopnames vanaf 1971.[2]

[2] http://www.geopunt.be/

1.3.6 Introductie tot het projectgebied

1.3.6.1 Ruimtelijke situering

Het onderzoeksterrein is gelegen in Zomergem, deelgemeente van Lievegem, in de provincie Oost-Vlaanderen. Zomergem grenst ten noorden aan Oostwinkel en Ronsele, ten oosten aan Waarschoot, ten zuiden aan Merendree en Hansbeke en ten westen aan Bellem en Ursel. Zomergem behoort gedeeltelijk tot de steilrand van de cuesta Oedelem-Zomergem ter hoogte van Rijvers waar de toppen reiken tot 28 m. Het overige gedeelte van de gemeente maakt deel uit van de Vlaamse Vallei. Ten noordoosten van Zomergem stroomt de Lieve, ten zuiden het Kanaal Gent-Brugge of de Brugse Vaart. Het schipdonkkanaal doorkruist de gemeente van zuid naar noord.

Het plangebied is gelegen in de Durmstraat, ter hoogte van huisnummer 29a-e, op zo'n 675 m ten zuiden van de huidige dorpskern van Zomergem. Het projectgebied beslaat een oppervlakte van ca. 3184 m² en omvat perceel 522m van afdeling 5, sectie d. De noordwestelijke grens wordt uitgemaakt door perceel 522v; de noordoostelijke grens wordt bepaald door perceel 521 (partim); de zuidoostelijke grens wordt uitgemaakt door perceel 522f2; en de zuidwestelijke grens sluit aan bij de Durmstraat. Op zo'n 550 m ten oosten van het onderzoeksgebied stroomt het Afleidingskanaal van de Leie (Schipdonkkanaal).

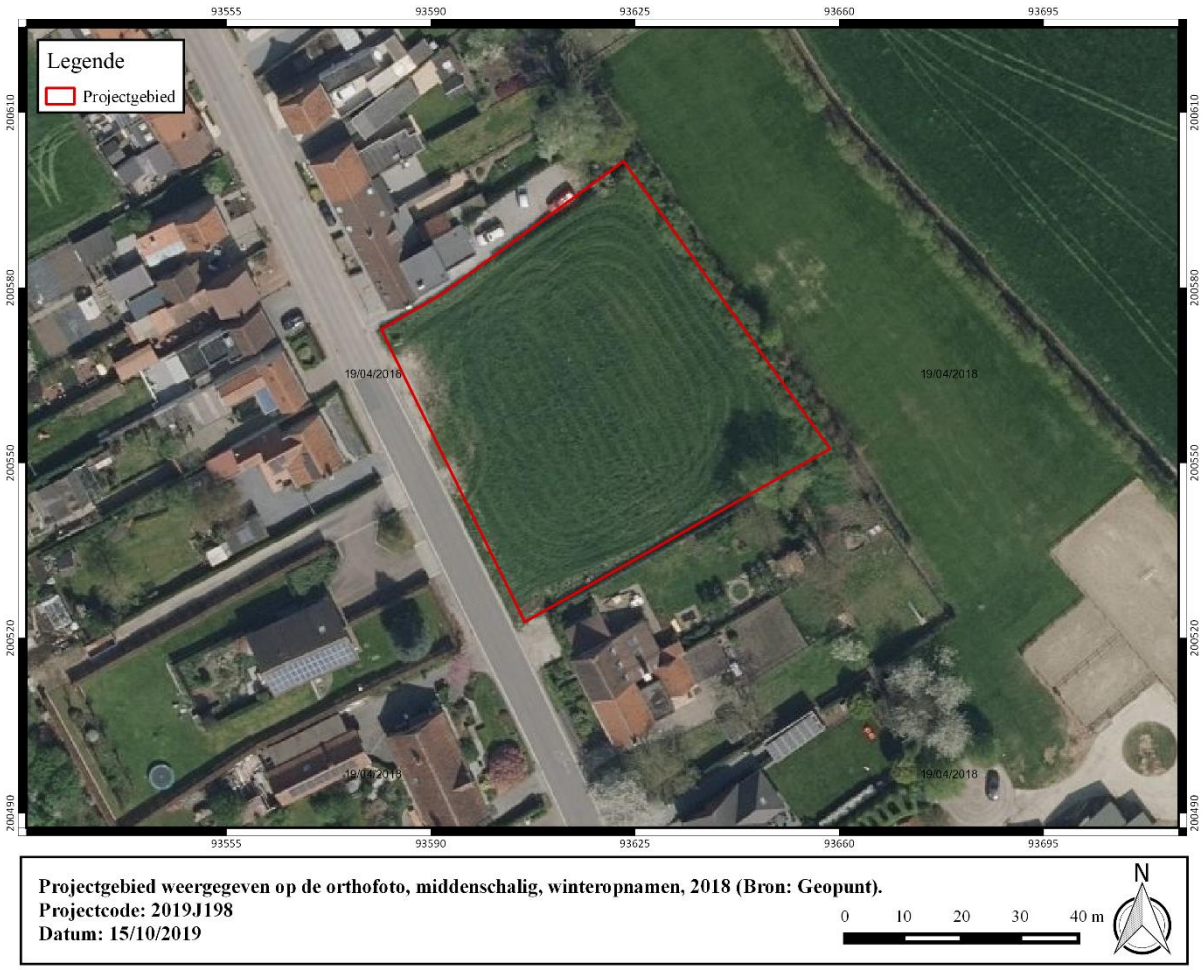
Figuur 3: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2018 (Bron: Geopunt).

1.3.6.2 Geplande werken

1.3.6.2.1 Bestaande toestand

De totale oppervlakte van het plangebied bedraagt ca. 3184 m².

Het onderzoeksgebied is volledig vrij van bebouwing. Het terrein is integraal ingenomen door grasland. In het noordoosten, langs de perceelgrens, is een rij bomen zichtbaar.

Figuur 4: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2017 (Bron: Geopunt).

1.3.6.2.2 Ontworpen toestand

De opdrachtgever wenst een terrein van ca. 3184 m² aan de Durmstraat, tussen huisnummers 29 en 31, te Lievegem (Zomergem) te verkavelen. Het betreft de oprichting van 5 woningen, verdeeld over 5 loten, met bijhorende nutsvoorzieningen.

De oppervlakte van de bouwloten bedraagt telkens 343 m². Voor vier woningen is een oppervlakte van ca. 102 m² voorzien. Voor de woning op lot 2 is een oppervlakte van ca. 110,5 m² gepland. De diepte van de funderingen is tot op dit moment nog niet gekend.

Het lijdt geen twijfel dat de geplande werken in het kader van de ontwikkeling, het met de bouwwerken gepaard gaande werfverkeer en de eventueel toekomstige ingrepen in de individuele kavels het potentieel archeologisch bodemarchief op het volledige terrein zullen verstoren.

Figuur 5: Geplande werken weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2018 (Bron: Geopunt).

Figuur 6: Ontwerpplan verkaveling (Bron: Topomar).

1.4 Assessmentrapport

Het assessmentrapport omvat alle relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal, die bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Dit rapport heeft als doel het plangebied binnen zijn archeologisch en landschappelijk kader te plaatsen, rekening houdend met de geplande bodemingrepen. De studie maakt gebruik van verschillende datasets, waarbij het uitgangspunt steeds het ontwerpplan van de toekomstige bodemingrepen is. Dit ontwerpplan wordt telkens geprojecteerd op de geologische, bodemkundige en historische kaarten. Alle kaartmateriaal werd vervaardigd met behulp van QGIS, een geografisch informatiesysteem.

Op basis van deze assessment van het projectgebied kan een gegronde argumentatie opgesteld worden over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen archeologische maatregelen, die uiteengezet worden in deel 2: het programma van maatregelen.

1.4.1 Fysisch geografische en geologische situatie

Tabel 2: Overzicht van de aardwetenschappelijke gegevens.

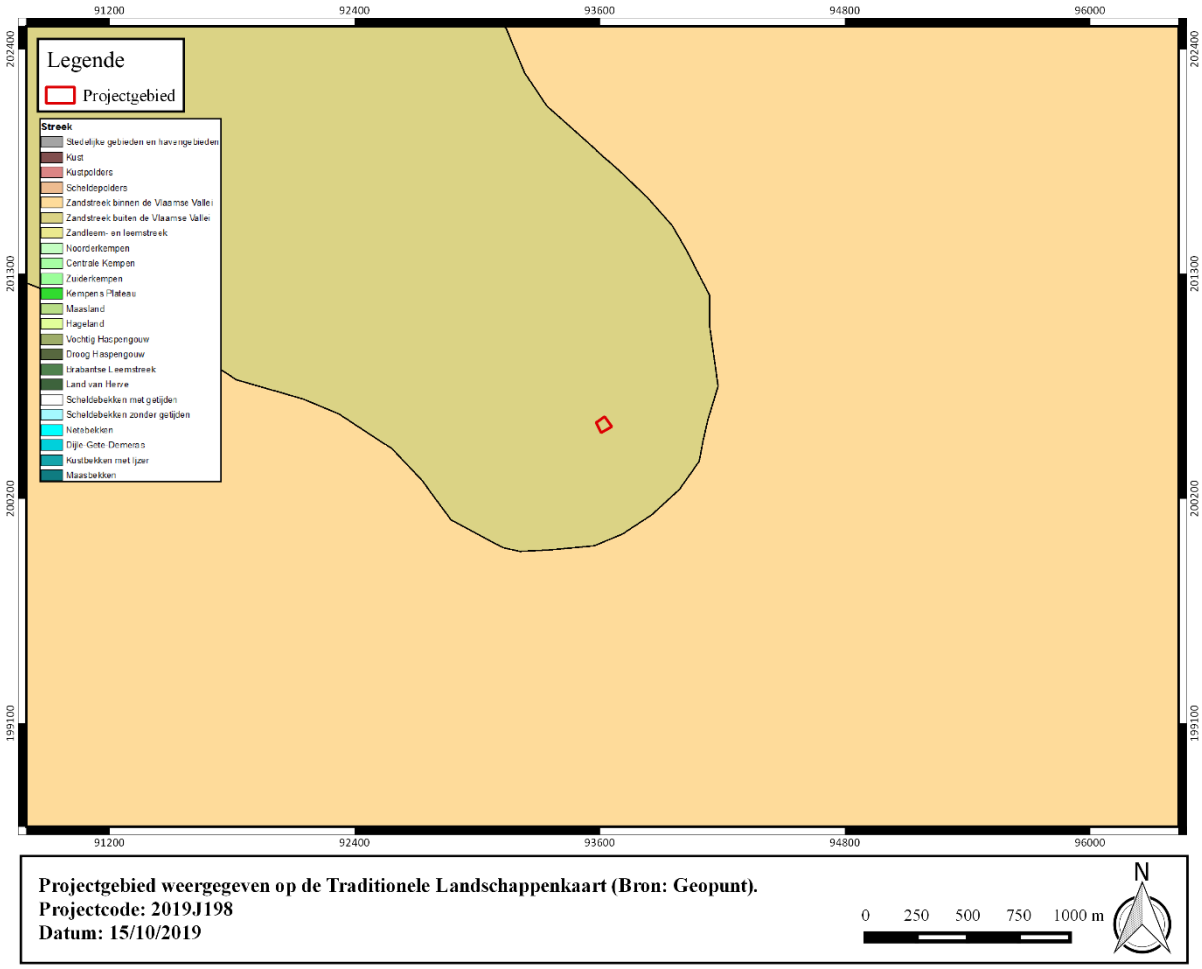
Bron	***Informatie***
Landschappelijke situering	Zandstreek buiten de Vlaamse Vallei
Tertiair	Lid van Ursel (Fm. Maldegem)
Quartair	Type 1: eolische afzetting / hellingsafzetting
Bodemtypes	OB, Zdc(h)
Potentiële bodemerosie	Zeer laag
Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen	13 – 15,1 m TAW Gem.: 14,3 m TAW
Hydrografie	Bekken van de Gentse Kanalen (deelbekken: Burggravenstroom) Waterlopen: Afleidingskanaal van de Leie, Lijkstroomwaterloop

1.4.1.1 Landschappelijke situering

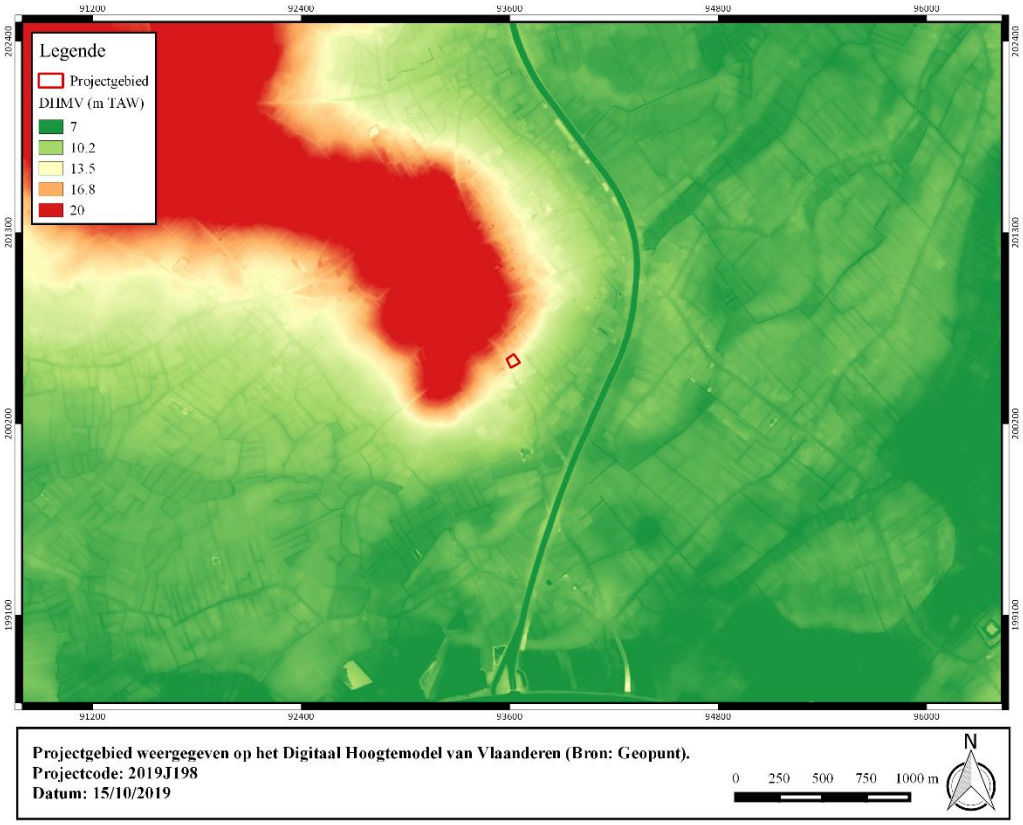
Landschappelijk gezien ligt het plangebied in het noordwesten iets hoger dan de omgeving, op een steilrand. Deze locatie, het noordwesten van Zomergem, kenmerkt zich door de cuesta van Oedelem-Zomergem die toppen bereikt van 28 m te Rijvers. Het overige gedeelte van de gemeente maakt deel uit van de Vlaamse Vallei. Deze laatst genoemde heeft een vlak tot licht golvend reliëf (van 7 tot 12 m). Binnen het plangebied varieert de TAW waarde tussen 13 en 15 m TAW.

Hydrografisch gezien is het projectgebied gelegen in het bekken van de Gentse Kanalen (deelbekken: Burggravenstroom). Op 560 m ten oosten van het onderzoeksterrein stroomt het Afleidingskanaal van de Leie (Schipdonkkanaal), en op zo'n 1 km ten zuidwesten situeert zich de Lijkstroomwaterloop. Het kanaal van Gent naar Oostende/Brugge of Brugse Vaart, stroomt op 2 km ten zuiden van het projectgebied.

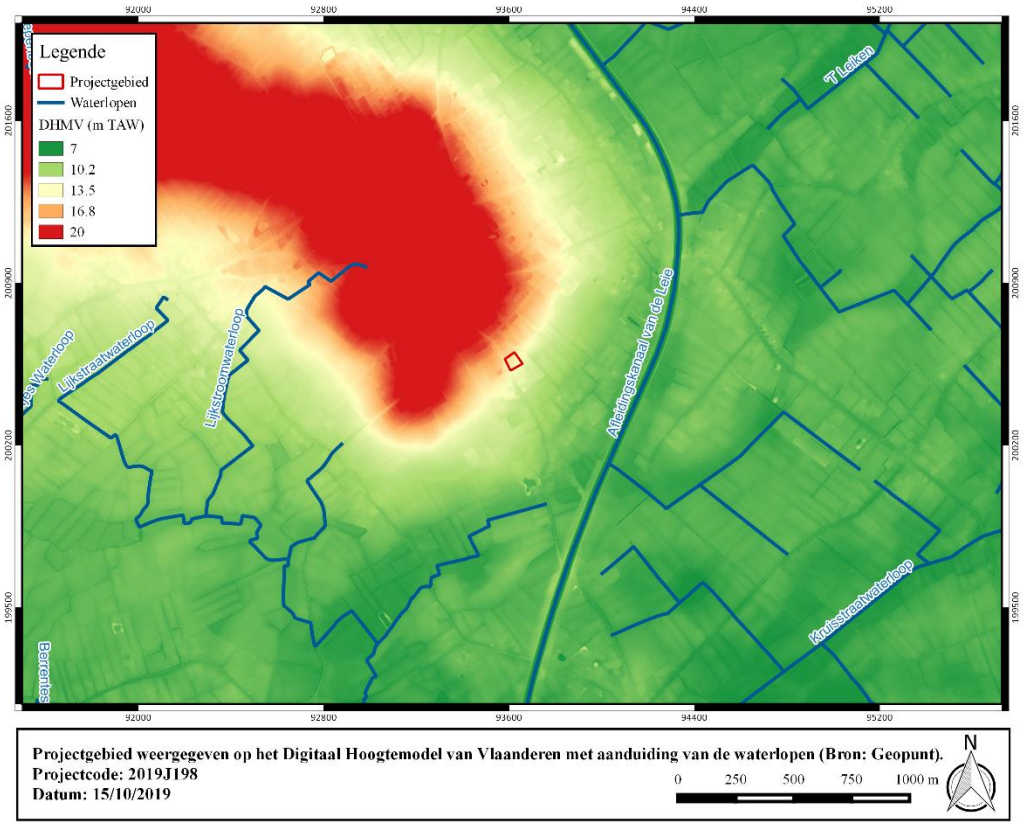
De potentiële bodemerosie binnen de contouren van het plangebied kan als zeer laag beschouwd worden.

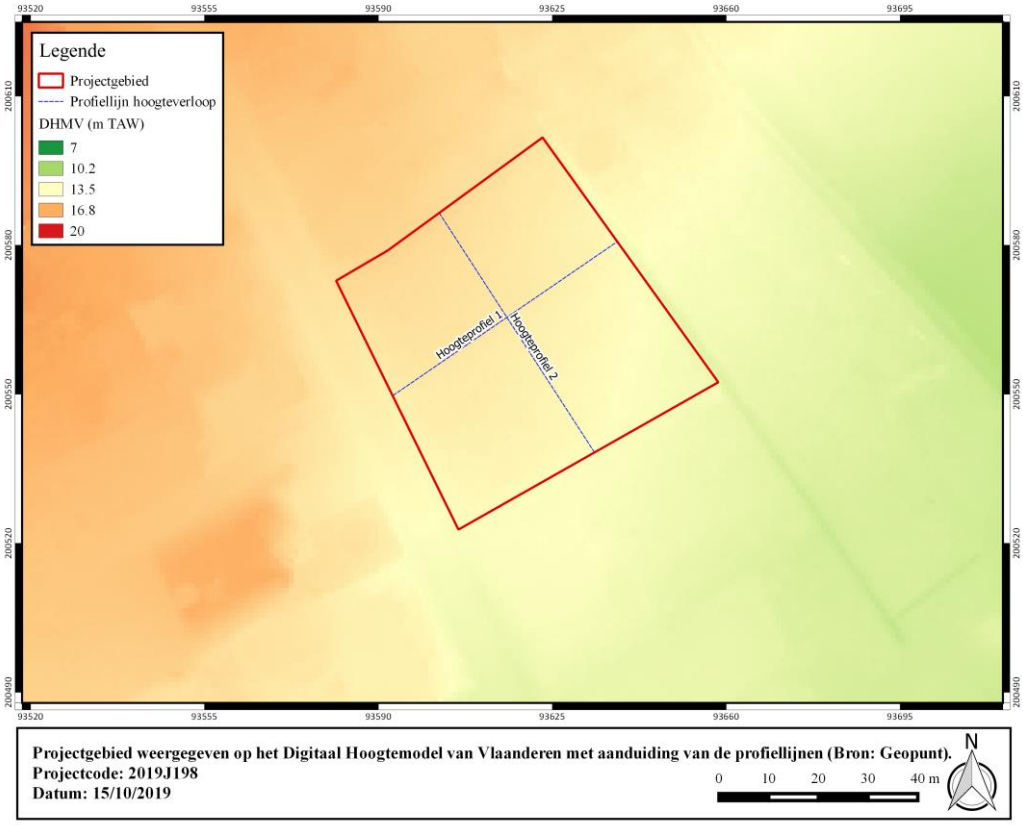
Figuur 7: Projectgebied weergegeven op de Traditionele Landschappenkaart (Bron: Geopunt).

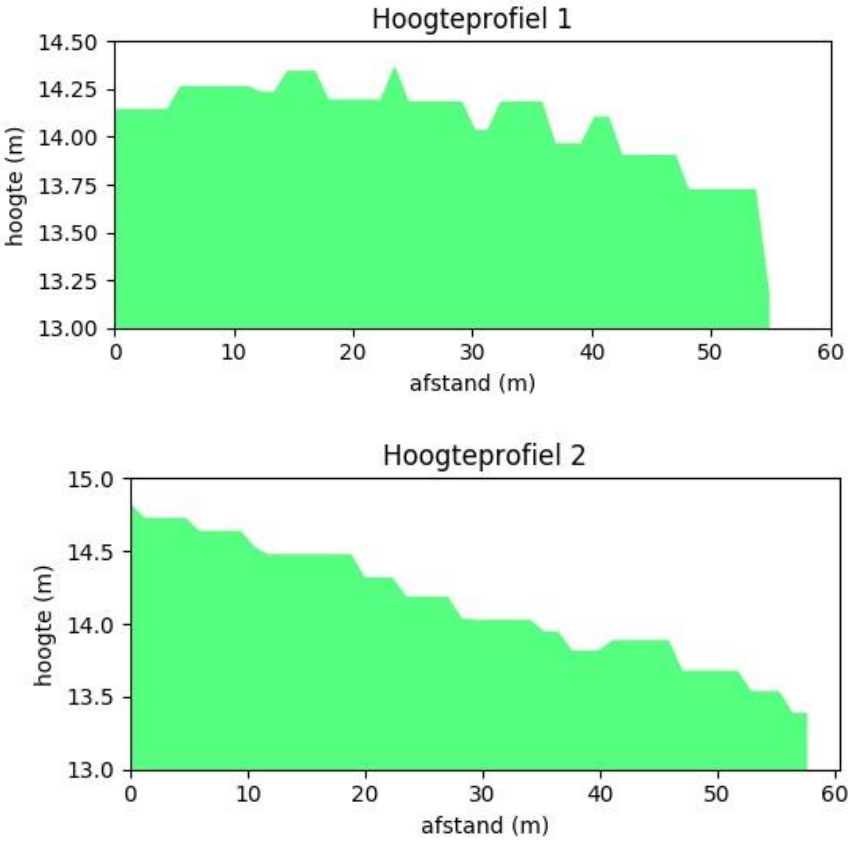
Figuur 8: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (Bron: Geopunt).

Figuur 9: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen met aanduiding van de waterlopen (Bron: Geopunt).

Figuur 10: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen met aanduiding van de profiellijnen (Bron: Geopunt).

Figuur 11: Hoogteprofielen (Bron: Geopunt).

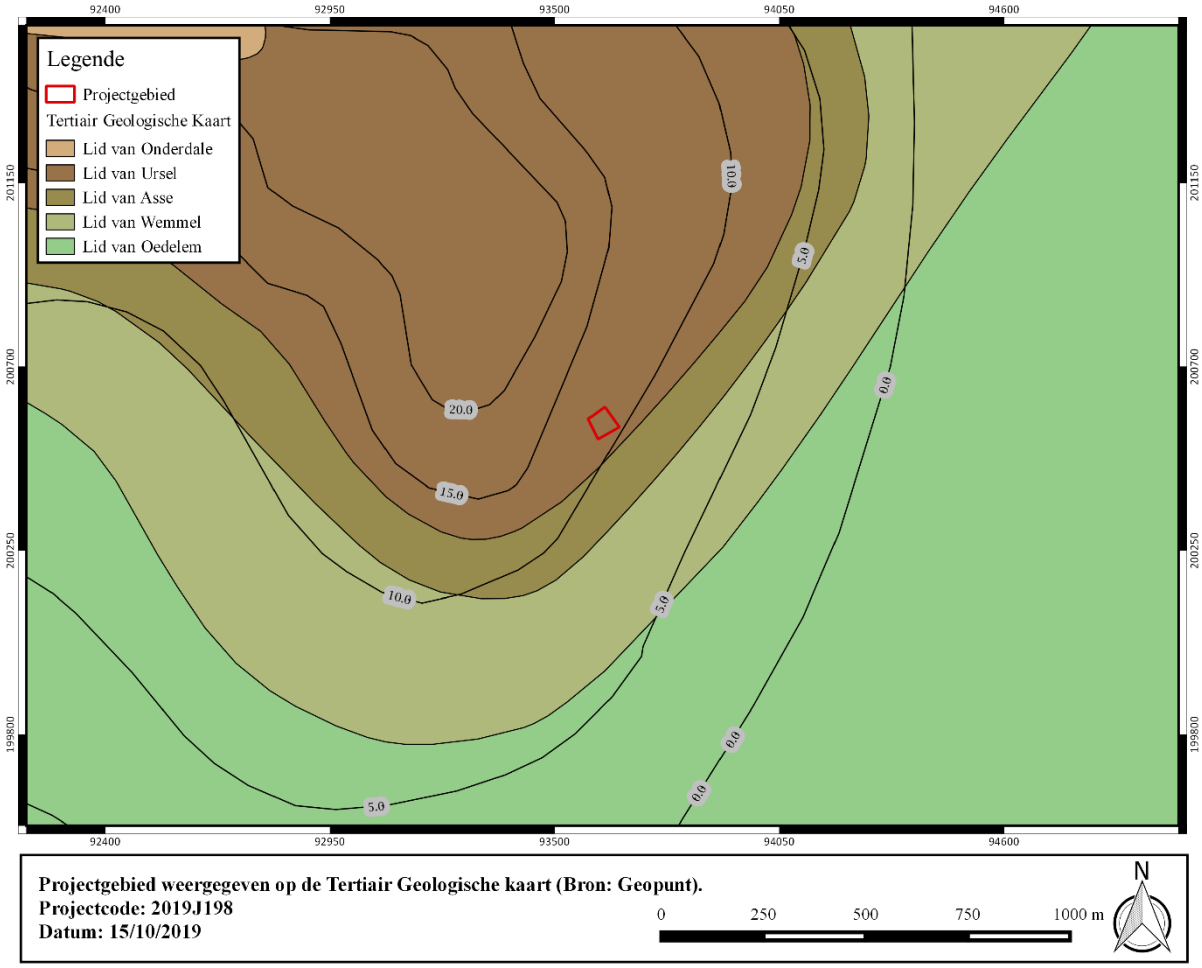
Figuur 12: Projectgebied weergegeven op de potentiële bodemerosiekaart per perceel (Bron: Geopunt).

1.4.1.2 Tertiaire lithostratigrafie

Het projectgebied is gelegen in de **Formatie van Maldegem**. Deze Formatie bestaat uit afwisselingen van mariene zanden en kleien afgezet onder invloed van eustatische zeespiegelschommelingen.

Het **Lid van Ursel** is een homogene grijsblauwe zware klei die niet kalk- of fossielhoudend is. De klei wordt lokaal uitgebaat voor de baksteenindustrie.

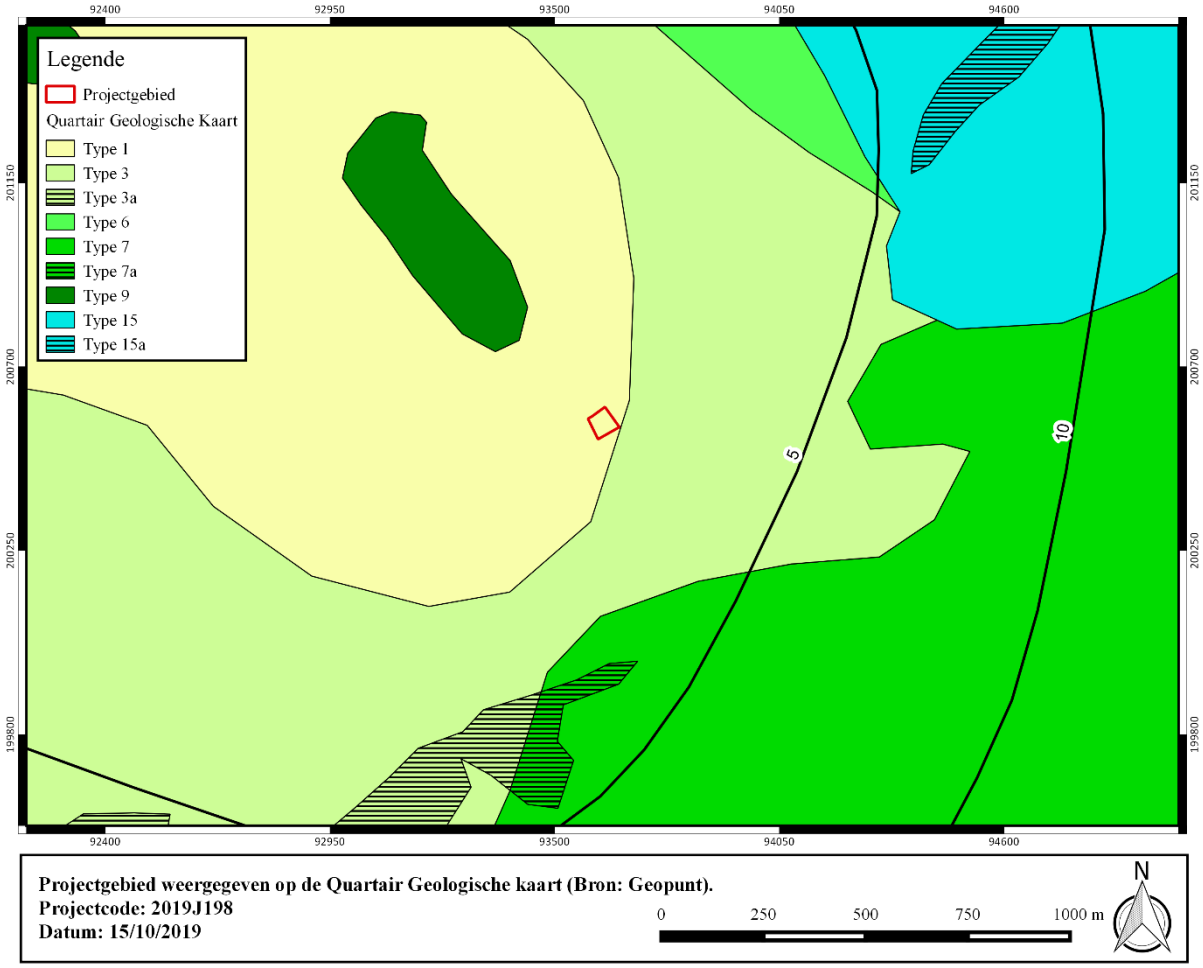
Op basis van de isohypsenkaart van het Tertiair kunnen we deze afzettingen situeren op een hoogte tussen ongeveer 10 en 15 m TAW. Gezien de maaiveldhoogte ter hoogte van het projectgebied ca. 15,1 m TAW bedraagt op het hoogste punt, worden de Tertiaire sedimenten in de bodem aanwezig verwacht en zullen ze de bodemgesteldheid beïnvloeden.

Figuur 13: Projectgebied weergegeven op de Tertiair Geologische kaart (Bron: Geopunt).

1.4.1.3 Quartaire lithostratigrafie

Het projectgebied is gelegen in het Quartair **Type 1**. Dit type bestaat uit een eolische afzetting van het Weichseliaan tot mogelijk Vroeg-Holoceen (zand tot zandleem). Deze afzetting kan eventuele hellingsafzettingen van het Quartair bevatten.

Figuur 14: Projectgebied weergegeven op de Quartair Geologische kaart (Bron: Geopunt).

1.4.1.4 Bodemvormingsprocessen

Binnen het projectgebied kunnen 2 bodemtypes geconstateerd worden.

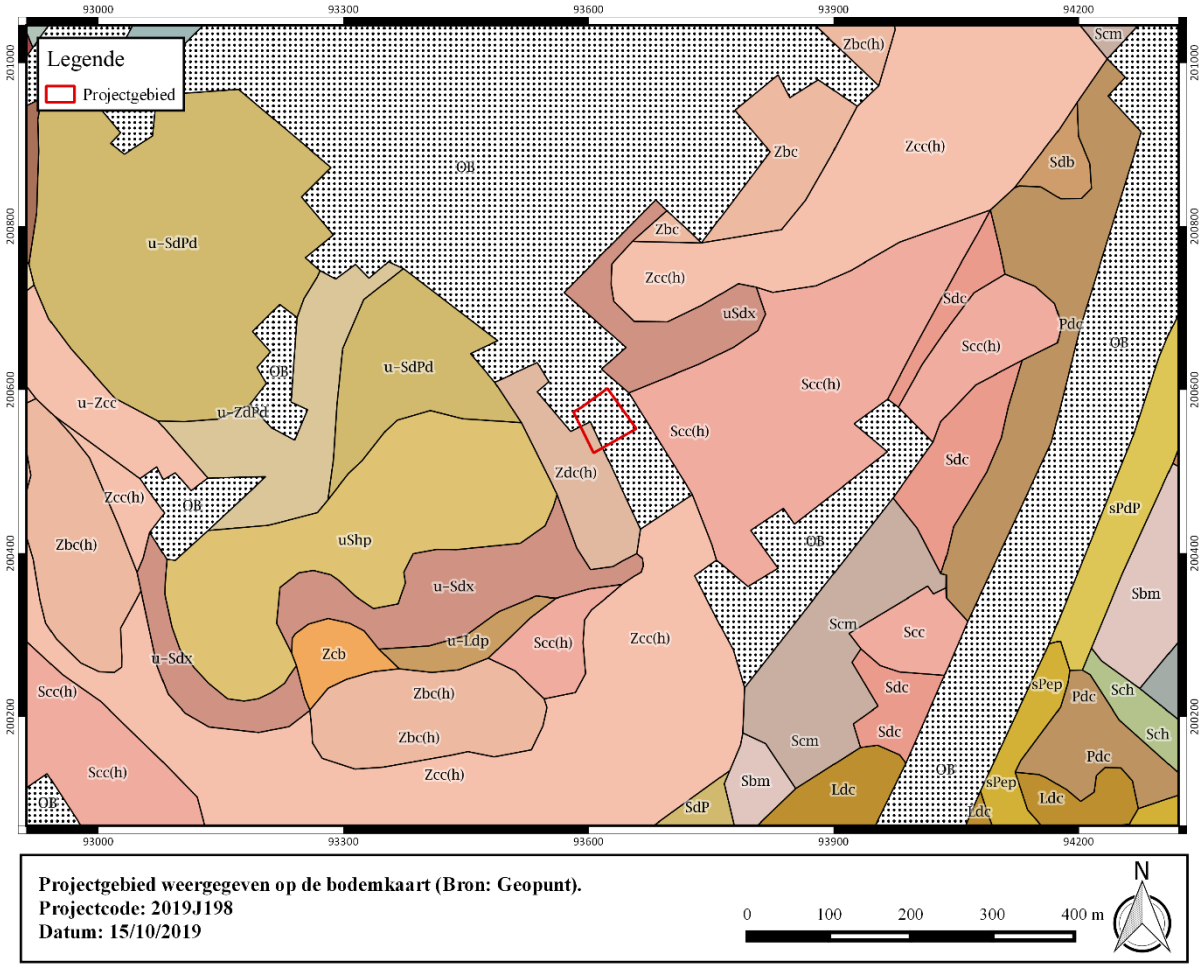
Het bodemtype **Zdc(h)** wordt op basis van het World Reference Base Classificatiesysteem gekarteerd als zijnde Eutric Gleyic Arenosols. De *Reference Soil Group* 'Arenosols' verwijst naar erg zandige bodems, over minstens 1 m diepte, met een beperkte profielontwikkeling. De *First Principal Qualifier* 'Gleyic' verwijst naar oxido-reductie kleurenpatronen waar de grond verzadigd wordt door een permanente grondwatertafel. De *Second Principal Qualifier* 'Eutric' verwijst naar een hoge basenverzadiging.

> Het bodemtype **Zdc(h)** is een matig natte zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont. De bovengrond van deze bodems is donker grijsbruin, goed humeus, ongeveer 30 cm dik en rust veelal op een 10-20 cm dikke iets bruinere overgangshorizont, gevolgd door een sterk gevlekt textuur B horizont met talrijke

bleekbruine instulpingen van grijs materiaal en soms harde kleine ijzerconcreties. Roestverschijnselen beginnen tussen 40 en 60 cm.

Bodemtype **OB** wordt op basis van het WRB Classificatiesysteem aangeduid als **Technosols**. Technosols zijn bodems die door zware technische ingrepen gevormd zijn. deze bodemgroep omvat bebouwde gebieden, vergraven en industriële terreinen, vervuilde gronden, alsook storten en mijnterrils.

Het bodemtype **OB** is een kunstmatig bodemtype waarbij de natuurlijke bodem sterk verstoord kan zijn door de aanwezige verharding of bebouwing. Hierdoor is het niet altijd mogelijk de natuurlijke bodem te herkennen.

Figuur 15: Projectgebied weergegeven op de bodemkaart (Bron: Geopunt).

1.4.2 Historische en archeologische voorkennis

1.4.2.1 Historische context en bekende archeologische vindplaatsen

De naam Zomergem werd voor het eerst vermeld in 814 als *Sumaringahem* en evolueerde later tot *Sumeringhem*, *Somerengem* en *Somerghem*. Een zekere Wulfrid zou een deel van zijn goederen die op het grondgebied van *Sumaringahem* lagen, geschonken hebben aan de Sint-Pietersabdij te Gent. De naam zou verwijzen naar Sumar die rond 500 het grondgebied van zijn vorst in bruikleen kreeg voor bewezen diensten. De Merovingische nederzettingsnaam 'Zomergem' zou dan ook 'woonplaats van Sumar en de zijnen' betekenen. Archeologische vondsten zouden echter wijzen op een al vroegere bewoning in de bronstijd en op menselijke aanwezigheid tijdens de Gallo-Romeinse periode. De oude oorsprong van Zomergem zou ook kunnen verwijzen naar de ligging van het dorpscentrum nabij de samenkomst van twee oude Gentwegen.

Het begin van de eerste nederzetting is gelegen op de getuigenheuvel waar nu de kerk staat. Met de kerstening van de heilige Amandus in de 7de eeuw werd een kapel of kerkje gebouwd op deze getuigenheuvel. Het patronaat van de primitieve parochie Zomergem werd in 1171 door de bisschop aan het kapittel van Doornik geschonken. Uit deze moederparochie scheidden zich de parochies van Lovendegem, Waarschoot, Ronsele en Oostwinkel zich af. Het ambacht Zomergem gaat terug tot de middeleeuwen en was afhankelijk van de kasselrij van de Oudburg van Gent. In 1563 ontstond een nieuwe ambacht Waarschoot, Ronsele en Oostwinkel, naast het ambacht van Zomergem. De oudste data van de heren van Zomergem zouden teruggaan tot de 11de eeuw.

De Lieve in het noordoosten van Zomergem werd in 1251-1269 gegraven, de Brugse Vaart ten zuiden in 1613-1623 en het Schipdonkkanaal ten oosten in 1855.

In 1642 beschikte Zomergem over zeven molens. Deze waren in het bezit van Maarten Snouckaert, heer van Zomergem. In de tweede helft van de 19de eeuw waren dit er elf. Geen enkele molen bleef bewaard. Zomergem kende geen opmerkelijke industrialisatie. Wel verwierf de gemeente faam omwille van de bloementeelt, en meer bepaald de azaleacultuur. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de bebouwing in de gemeente grotendeels verwoest.

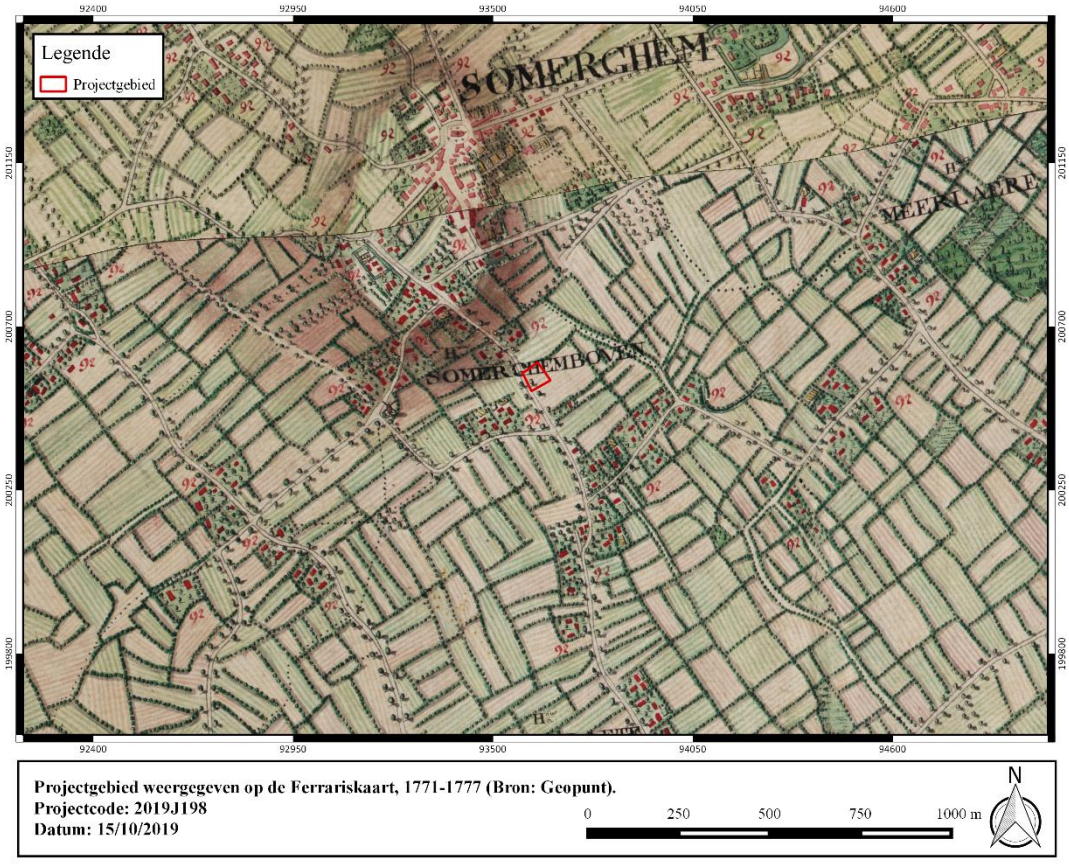
1.4.2.2 Archeologische indicatoren en cartografische bronnen

Het plangebied is op meerdere historische kaarten af te lezen. Hieronder worden zowel de Ferrariskaart (1771-1777), als de Atlas der Buurtwegen (1840), de Poppkaart (1842-1879) en de topografische kaart Vandermaelen (1846-1854) besproken.

Op de kaart van Ferraris uit 1777 staat het projectgebied gekarteerd als akkerland. In het noorden van het plangebied volgt de perceelgrens een rij met bomen. De Durmstraat is reeds aanwezig en is omzoomd met bomen. Het onderzoeksterrein situeert zich op ca. 666 m ten zuiden van de toenmalige dorpskern. De dorpskern kenmerkt zich door dichte bebouwing die zich rond de kerk concentreert. Hoe verder van deze kern, hoe minder bebouwing en hoe meer landbouwgronden waarneembaar zijn. Ter hoogte van het plangebied is het toponiem *Somerghemboven* zichtbaar. Op zo'n 380 m ten westen van het projectgebied, in de Molen(berg)straat, is een molen op te merken. Ten oosten van de kerk bevindt zich een site met walgracht (CAI 39442) die via de Dreef, de voormalige Kasteeldreef, met elkaar in verbinding stonden. Deze site met walgracht is wellicht het verdwenen oud kasteel van de heren van Zomergem dat in 1650 werd opgericht en verdween in de 18de eeuw. Op de locatie van deze

site met walgracht is op heden het Beukenpark gelegen. Het Kanaal van Gent naar Brugge is reeds zichtbaar ten zuiden.

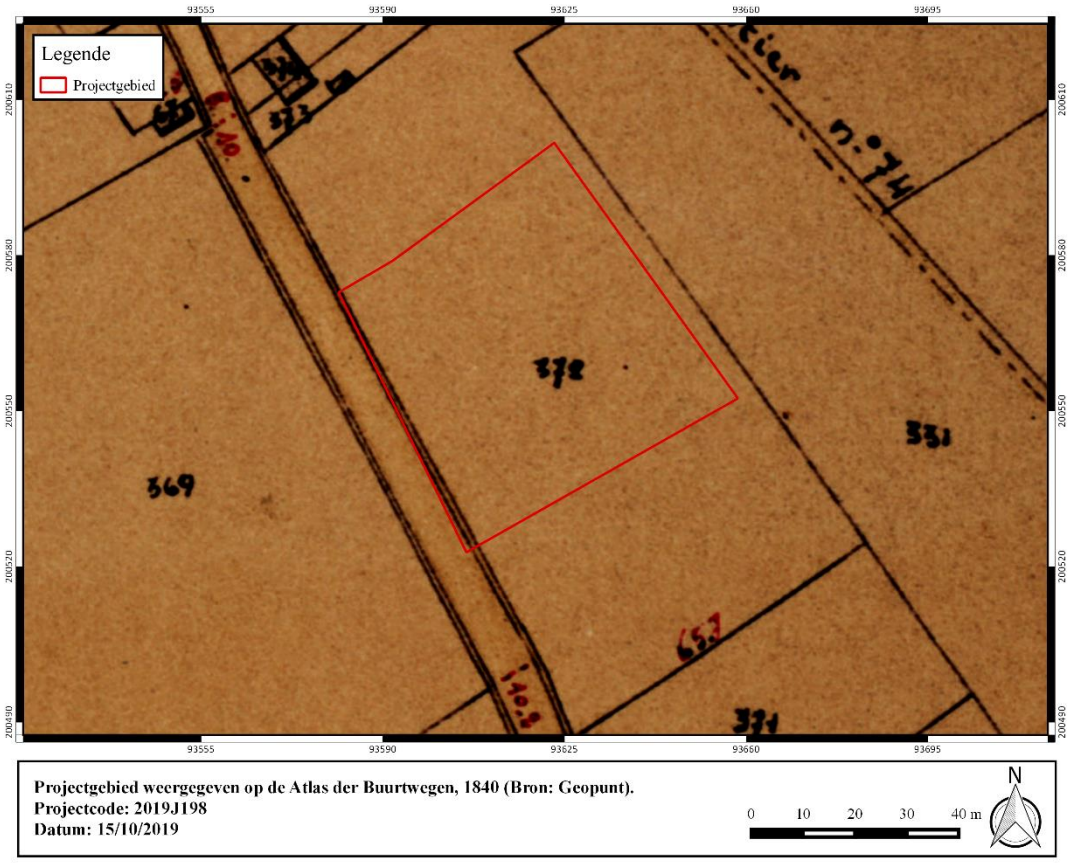
Het plangebied wordt ook afgebeeld op de Atlas der Buurtwegen uit 1840. Het projectgebied is op deze historische kaart onderdeel van perceel 372. Binnen de grenzen van het onderzoeksterrein is geen bebouwing zichtbaar. De Durmstraat staat aangeduid als *Chemin n°6*. De molen ten westen is nog aanwezig. Het oud kasteel ten oosten van de markt met parochiekerk staat weergegeven als *Kasteelgoed Ferme*. Op de Poppkaart wordt eenzelfde beeld weergegeven. De molen is nog steeds zichtbaar. De Durmstraat wordt aangeduid als *Durmenstraat*. Het plangebied behoort nu tot perceel 522. Het oud kasteel echter, is verdwenen en maakt nu plaats voor het uitgraven van het Schipdonkkanaal (1855). Verder zijn er geen relevante wijzigingen ten opzichte van voorgaande kaarten op te merken. Dit geldt eveneens voor de topografische kaart Vandermaelen uit 1846-1854. De molen ten oosten is vandaag verdwenen.

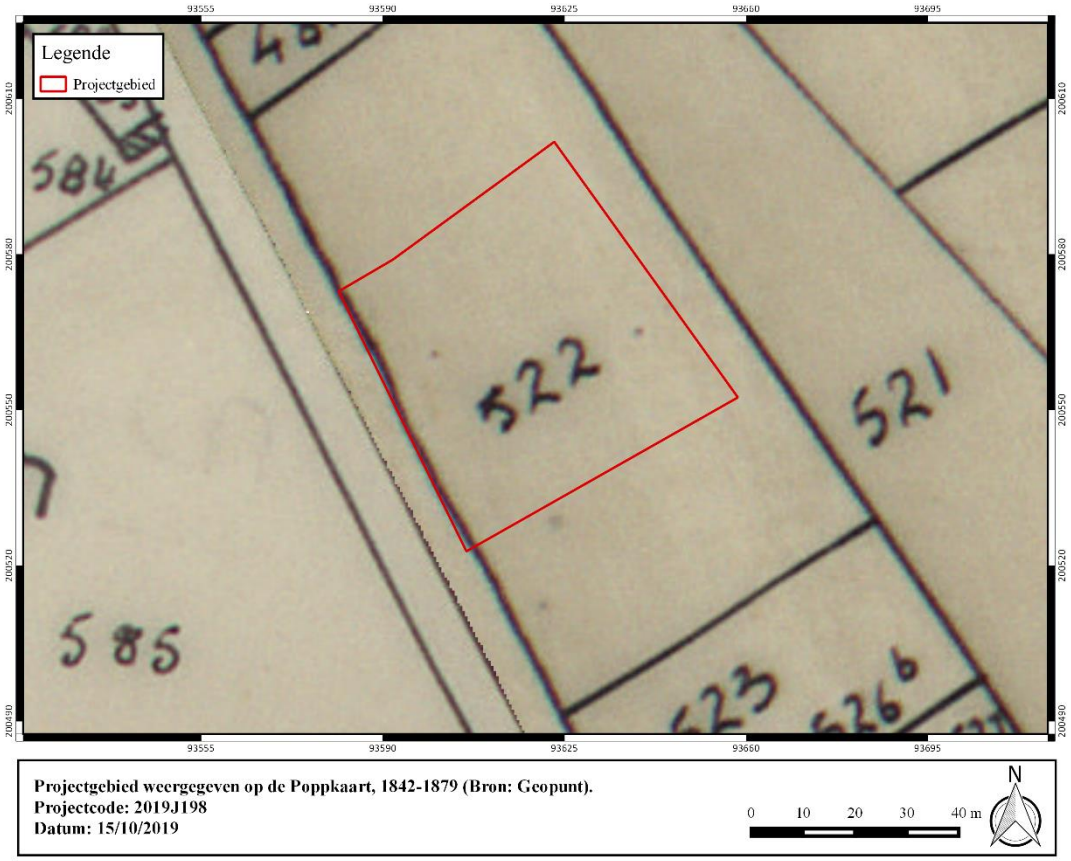
Figuur 16: Projectgebied en omgeving weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt).

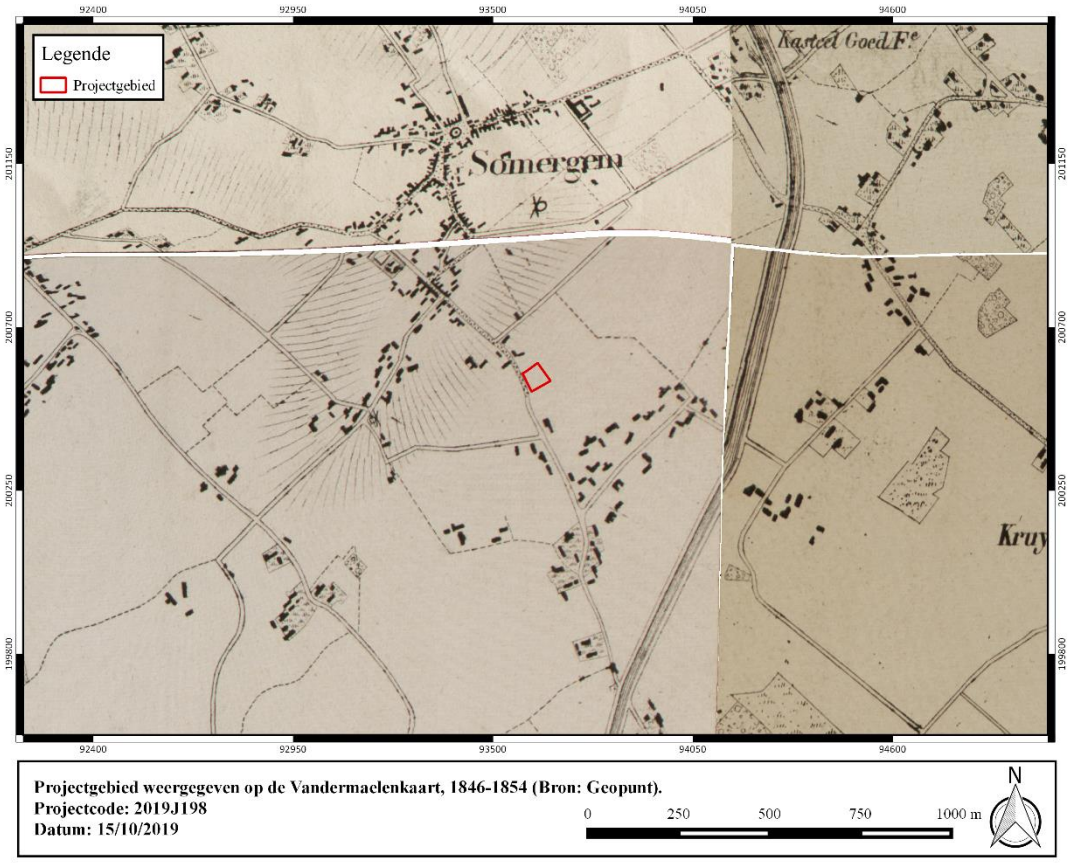
Figuur 17: Projectgebied weergegeven op de Ferrariskaart, 1771-1777 (Bron: Geopunt).

Figuur 18: Projectgebied weergegeven op de Atlas der Buurtwegen, ca. 1840 (Bron: Geopunt).

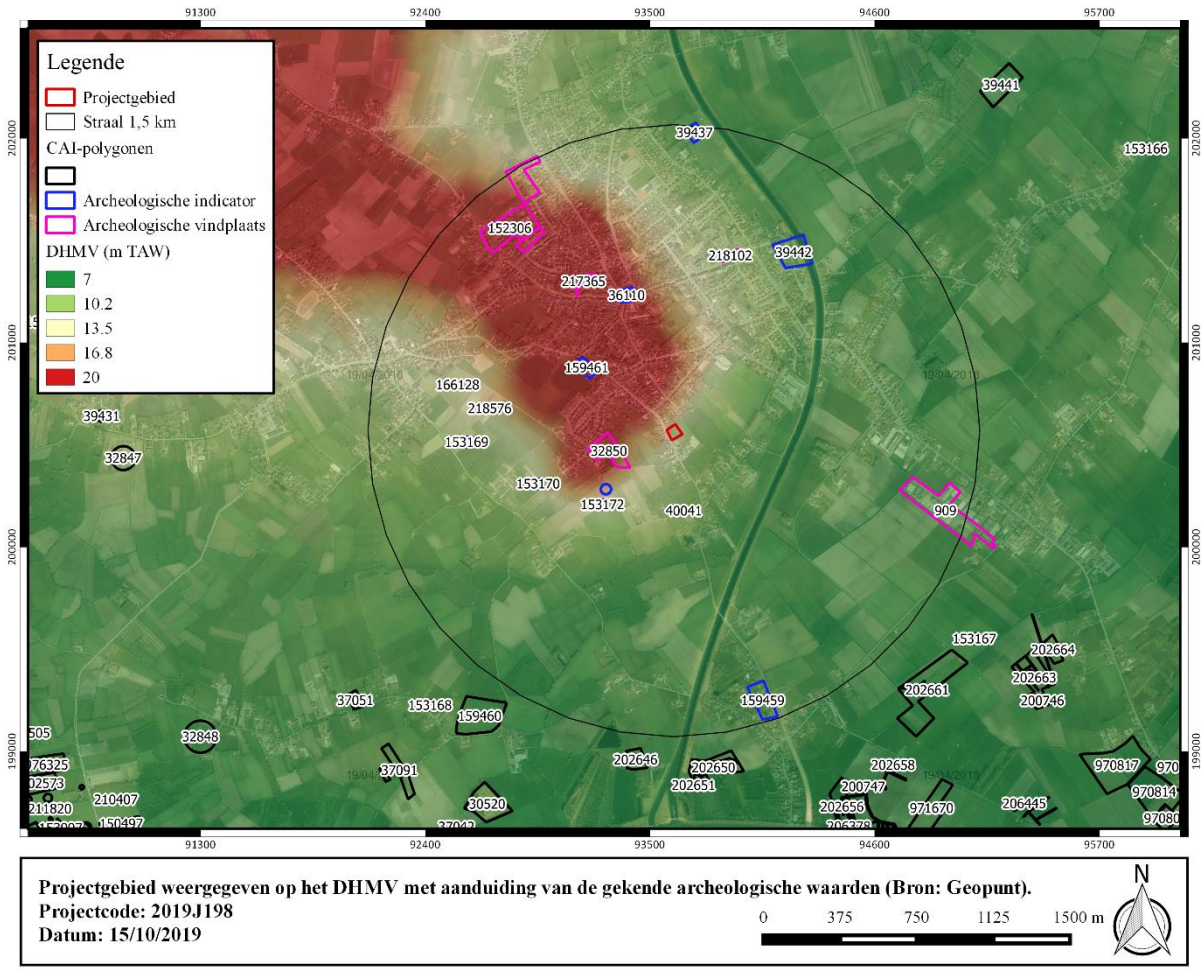
Figuur 19: Projectgebied weergegeven op de Poppkaart, 1842-1879 (Bron: Geopunt).

Figuur 20: Projectgebied weergegeven op de Vandermaelenkaart, 1846-1854 (Bron: Geopnt).

1.4.2.3 Overzicht van de gekende archeologische waarden

Binnen het projectgebied zijn geen archeologische waarden gekend. In de directe en ruime omgeving van het plangebied zijn enkele archeologische vaststellingen gedaan. op zo'n 280 m ten oosten van het plangebied werd in 1994 een opgraving uitgevoerd. Aan de hand van dit onderzoek kon vastgesteld worden dat deze locatie tijdens de midden-Romeinse periode ingenomen was door een omvangrijk houten gebouw dat naar alle waarschijnlijkheid instond voor de productie van dakpannen, getuige de bewoningssporen en de hoge concentratie van fragmenten Romeinse dakpannen (CAI 32850). Op zo'n 1,2 km ten noordwesten van het onderzoeksterrein konden paalsporen van een éénschepig gebouw, een tweede gebouw en spiekers uit de Romeinse tijd opgemerkt worden. Daarnaast werden nog bewoningssporen uit de middeleeuwen aangetroffen. Aardewerk kon in beide periodes gedateerd worden (CAI 152306). Romeinse brandrestengraven werden op zo'n 1,1 km ten zuidoosten van het plangebied vastgesteld (CAI 909). Een bewijs voor aanwezigheid in de metaaltijden kon worden vastgesteld op zo'n 840 m ten noordoosten van het projectgebied. Tijdens een mechanische prospectie werden paalkuilen en aardewerk aangetroffen (CAI 218102). Aan de hand van luchtfotografische beelden en cartografische bronnen werden respectievelijk meerdere circulaire structuren en sites met walgracht opgemerkt.

Figuur 21: Projectgebied weergegeven op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen met aanduiding van de gekende archeologische waarden (Bron: Geopunt).

I. Archeologische vindplaatsen

Opgraving

32850	Opgraving (1994); NK: 150 m Ijzertijd: handgemaakte scherven nabij de Romeinse dakpannenconcentratie. Mogelijk gaat het om een secundaire depositie die wijst op een vroeg La Tène-bewoning in de omgeving. Romeinse tijd: 100-en fragmenten van misbakken dakpannen, handgevormd of licht gedraaid aardewerk. Midden-Romeinse tijd: bewoningssporen van een omvangrijk houten gebouw (waarschijnlijk bedrijfsgebouw); kleiwinningsputten die samen met de grote hoeveelheid dakpannen in verband kunnen gebracht worden met kleiverwerkende bedrijvigheid en productie van dakpannen. Onbepaald: vondstenconcentratie van lithisch materiaal, bewoningssporen. Bron: De Clercq W. & Thoen H., 1996. Onderzoek naar de Gallo-Romeinse aanwezigheid in het Meetjesland (O.-Vl.)/ Methodologie en eerste resultaten van een multidisciplinair prospectieonderzoek, in: Romeinendag 13 maart 1996, 12-16.
152306	Opgraving (2011); NK: 15 m Steentijd: klingfragment. Romeinse tijd: aardewerk; paalsporen waarin de plattegrond van een éénschepig gebouw, een tweede gebouw en 2 spiekers konden afgebakend worden; fragmenten van een vuurbok; poel. Daarnaast ook twee palenrijen die parallel lopen met een greppel. Middeleeuwen: greppels, grachten, kuilen en paalsporen (twee middeleeuwse sites). Volle middeleeuwen: aardewerk (hoofdzakelijk fragmenten van kogelpotten), steengoed; drieschepig gebouw; drenkpoel; greppels; spitsporen. Bron: Bruggeman J. e.a., 2012. Archeologisch opgraving Zomergem - Rijvers, Rapporten All-Archeo bvba 028.

Mechanische prospectie

909	Mechanische prospectie (2005); NK: 15 m Romeinse tijd: brandrestengraven verspreid over het terrein, geen echte concentraties te bespeuren.

	Bron: Cherretté B. e.a., 2006. Zomergem. Romeinse brandrestengraven op de KMO-zone Zomergem-Mispelaere, in: Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 2005, 195-196.
207360	Mechanische prospectie (2014); NK: 15 m Romeinse tijd: paalkuilen. Late middeleeuwen: greppels gedateerd aan de hand van aardewerk. Onbepaald: kuilen. Bron: Reyns N., Dierckx L., 2014. Archeologisch vooronderzoek Zomergem- Geetdam, Rapporten All-Archeo bvba 209, Bornem.
217365	Mechanische prospectie (2017), NK: 15 m Nieuwe tijd: drainagegreppels en kuilen. Bron: De Logi A., De Kreyger F., 2017. Zomergem- Kerkstraat. Archeologisch vooronderzoek - april 2017, DL&H-Rapport 37, Gent.
218102	Mechanische prospectie (2017), NK: 15 m Metaaltijden: paalkuilen, 1 scherf handgevormd aardewerk, afslag in vuursteen. Onbepaald: paalkuilen, aardewerk, karresporen. Bron: De Ketelaere S., 2017. Nota. Zomergem, Dreef. Verslag van resultaten, BAAC Vlaanderen Rapport 611, Gent.

II. Archeologische indicatoren

Metaaldetectie

166128	Metaaldetectie (2013); NK: 15 m 16de eeuw: bandolierssluiting. 20ste eeuw: meerdere kogels (- 1 ‘1943’- 1 ‘303 British K1943 VII2’ - 1 ‘Tracer SPG MK VIIG MK1 ond. MK12 (self propelled gun)’ - 2 ‘K1918 VIIW’ - 2 ‘KN 1917 VIIG’ - 1 ‘1918 VIIL’ - 1 ‘FN35’ - 2 ‘FN17 (7,65)’ - 2 ‘LEBEL of LEREL (?)’) * Canadese tankgranaat * 5 gifgasbommen (77mm, Duits) * 2 springgranaten (77mm) * 1 schrapnel (van 77mm) De Tracer = lichtkogel
218576	Metaaldetectie (2018); NK: 15 m Midden-Romeinse tijd: munt keizerin Crispina ‘crispina agv vsta’.

Luchtfotografie

153169	Luchtfotografie (1992); NK: 150 m Onbepaald: circulaire structuur. Bron: Ampe C. e.a., 1995. Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormige structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen. Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks nr. 4.
153170	Luchtfotografie (1992); NK: 150 m Onbepaald: circulaire structuur. Bron: Ampe C. e.a., 1995. Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormige structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen. Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks nr. 4.
153171	Luchtfotografie (1992); NK: 150 m Onbepaald: circulaire structuur. Bron: Ampe C. e.a., 1995. Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormige structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen. Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks nr. 4.
153172	Luchtfotografie (1992); NK: 150 m Onbepaald: circulaire structuur. Bron: Ampe C. e.a., 1995. Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormige structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen. Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone reeks nr. 4.

Onbepaald

36110	Onbepaald; NK: 15 m Late middeleeuwen: hallekerk. De toren dateert uit de 13-14de eeuw, de middenbeuk die bestaat uit Doornikse Kalksteen uit de eerste helft van de 13de eeuw. Bron: Ryckaert M, 1980. De Sint-Martinuskerk van Zomergem, in: Appeltjes van het Meetjesland, 31, 124-187.
39437	Onbepaald; NK: 15 m Late middeleeuwen: site met walgracht. Op Primitief kadaster nog vermeld als niet omgrachte hoeve Akker Ferme.

39442	Onbepaald; NK: 15 m Late middeleeuwen: site met walgracht.
40041	Onbepaald; NK: 15 m Romeinse tijd: 1 munt (as od dupondius van Faustina I), geslagen na 141 n. Chr. Bron: Bauwens-Lesenne M., 1962. Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Oostvlaanderen (vanaf de vroegste tijden tot aan de Noormannen). Oudheidkundige repertoria, II.
159459	Onbepaald; NK: 15 m 18de eeuw: lusthof (ovaalvormige site met walgracht aangegeven op de Ferrariskaart).
159461	Onbepaald; NK: 15 m Nieuwe tijd: site met walgracht (gaat mogelijk terug tot de middeleeuwen).

1.4.2.4 Huidige gebruik en verstoringen

Het projectgebied is doorheen de jaren op enkele luchtfoto's vastgelegd. De orthofotosequentie geeft een beperkte evolutie weer in het bodemgebruik binnen de contour van het plangebied gedurende de laatste decennia.

De eerste beschikbare luchtfoto dateert uit 1971. In deze periode lijkt het plangebied volledig in gebruikt te zijn geweest als beboste zone. Dit is tevens het geval tussen 1979 en 1990. Vanaf 2000 zijn eveneens bomen waarneembaar binnen de contouren van het plangebied, zij het in mindere mate. Vanaf 2015 is het volledige onderzoeksgebied in gebruik als groenzone zonder bomen. Deze situatie is tot op heden ongewijzigd gebleven.

Figuur 22: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1971 (Bron: Geopunt).

Figuur 23: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, kleinschalig, zomeropnamen, 1979-1990 (Bron: Geopunt).

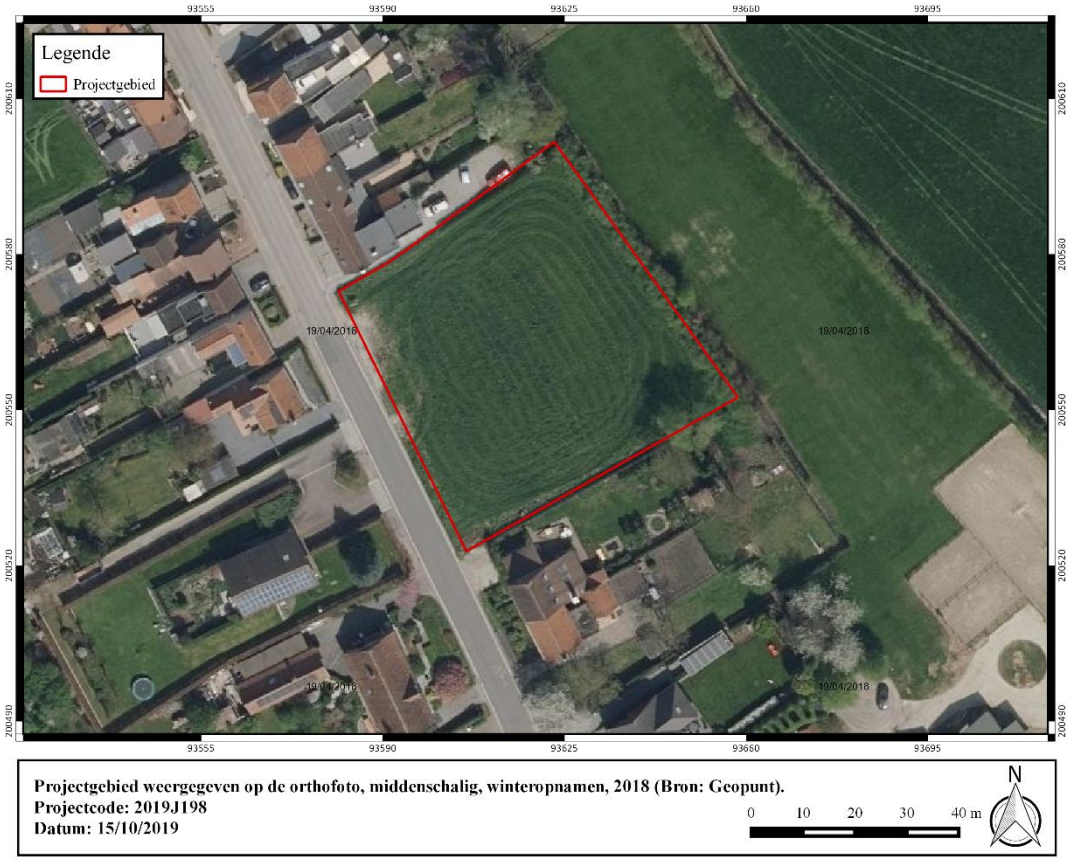
Figuur 24: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2000-2003 (Bron: Geopunt).

Figuur 25: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2008-2011 (Bron: Geopunt).

Figuur 26: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2015 (Bron: Geopunt).

Figuur 27: Projectgebied weergegeven op de orthofoto, middenschalig, winteropnamen, 2018 (Bron: Geopunt).

1.4.2.5 Projectgebied gesitueerd ten aanzien van zijn landschappelijk en cultureel kader

In de directe en ruime omgeving van het plangebied zijn enkele beschermde dorpsgezichten en monumenten vastgesteld. De dorpskom van Zomergem is beschermd als dorpsgezicht. De bescherming omvat de omgeving van de parochiekerk Sint-Martinuskerk, het gemeentehuis, de dekenij, de dorpspomp van Maarten Steyaert en het voormalige brouwershuis van Galens uit de eerste helft van de 19de eeuw. De dorpskom is gesitueerd op een getuigenheuvel van 22 m hoog en is gecentreerd rond de Markt. Van hieruit vertrekken straalsgewijs vijf straten met centraal de Sint-Martinuskerk.[3] Zowel de Sint-Martinuskerk als het gemeentehuis zijn beschermd als monument. Op de plek waar nu de kerk staat, bevond zich wellicht al een bidplaats in de 9de eeuw. Waarschijnlijk gaat de oorsprong van de huidige kerk terug tot voor het eind van de 16de eeuw. Precieze historische data zijn niet gekend. Op het einde van de 14de eeuw wordt melding gemaakt van een brand waardoor de kerk in de loop van de 15de eeuw heropgebouwd diende te worden. De vroeg-gotische vierkante kruisingstoren van Doornikse steen wordt beschouwd als het oudste deel van de kerk en zou dateren uit de 13de eeuw.[4] Het huidige gemeentehuis werd in 1923 heropgebouwd naar het ontwerp van Valentin Vaerwyk. Het voormalige gemeentehuis uit 1870 werd in 1918 door beschietingen grotendeels verwoest.[5] De pastorie van de Sint-Martinusparochie werd in 1917 herbestemd als dekenij en beschermd als monument. De pastorie werd in 1773 gebouwd door pastoor Jacobus Vergauwen.[6]

De voormalige dorpsbrouwerij bevindt zich tegenover de dekenij van Zomergem. De familie Galens was eigenaar in de eerste helft van de 19de eeuw. Brouwer Francies Galens was destijds tevens burgemeester. In 1922 werd de brouwerswoning vervangen door een herenhuis in eclectische bouwstijl. Het brouwerijgebouw zelf is verdwenen.[7] Ten westen hiervan bevindt zich het domein Ter Walle, alsook beschermd als dorpsgezicht. Het herenhuis, de walgrachten, het toegangshek en de veldesdoorn werden beschermd als monument. De domein had oorspronkelijk de naam ‘huys van plaisance’ en ‘Kasteel Van den Abeele’, genoemd naar de familie die het buitengoed bezat van 1895 tot 1925. Later kreeg het nog de naam ‘Hof van Wagters’, eigendom van de gelijknamige bezitters tot 1962. Het oude grachtenpatroon zou op een oude oorsprong van de site wijzen, mogelijk laatmiddeleeuws.[8]

[3] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Dorpskom Zomergem [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301511
[4] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Parochiekerk Sint-Martinus [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33681
[5] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Gemeentehuis Zomergem [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33682
[6] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Pastorie Sint-Martinusparochie [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33626
[7] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Eclectisch herenhuis met siertuin [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33623
[8] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Domein Ter Walle [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11254

1.5 Synthese

De opdrachtgever wenst een terrein van ca. 3184 m² aan de Durmstraat te Lievegem (Zomergem) te verkavelen. Het betreft de oprichting van 5 woningen, verdeeld over 5 loten, met bijhorende nutsvoorzieningen. Het lijdt geen twijfel dat de geplande werken in het kader van de ontwikkeling, het met de bouwwerken gepaard gaande werfverkeer en de eventueel toekomstige ingrepen in de individuele kavels het potentieel archeologisch bodemarchief op het volledige terrein zullen verstoren.

Landschappelijk gezien ligt het plangebied in het noordwesten iets hoger dan de omgeving, op een steilrand. Deze locatie, het noordwesten van Zomergem, kenmerkt zich door de cuesta van Oedelem-Zomergem die toppen bereikt van 28 m te Rijvers. Het overige gedeelte van de gemeente maakt deel uit van de Vlaamse Vallei. Deze laatst genoemde heeft een vlak tot licht golvend reliëf (van 7 tot 12 m). De Quartair geologische kaart duidt aan dat de profielopbouw bestaat uit een eolische afzetting van het Weichseliaan tot mogelijk Vroeg-Holoceen (zand tot zandleem). Deze afzetting kan eventuele hellingsafzettingen van het Quartair bevatten. De bodem staat grotendeels gekarteerd als een kunstmatig bodemtype waarbij de natuurlijke bodem sterk verstoord kan zijn door de aanwezige verharding of bebouwing. Hierdoor is het niet altijd mogelijk de natuurlijke bodem te herkennen. Een klein gedeelte van het terrein staat gekarteerd als een matig natte zandbodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont.

Op de Ferrariskaart uit 1777 is op te merken dat het projectgebied gekarteerd staat als akkerland. Binnen de grenzen van het plangebied is geen bebouwing aanwezig. Dit geldt eveneens voor de Atlas der Buurtwegen uit 1840, de Poppkaart uit 1842-1879 en de topografische kaart Vandermaelen uit 1846-1854. Zeker vanaf de jaren 1970 is het plangebied ingenomen door een beboste zone. In 2015 komt hier verandering in en is het terrein in gebruik als grasland.

Binnen het projectgebied zijn geen archeologische waarden gekend. In de directe en ruime omgeving van het plangebied zijn enkele archeologische vaststellingen gedaan. op zo'n 280 m ten oosten van het plangebied werd in 1994 een opgraving uitgevoerd. Aan de hand van dit onderzoek kon vastgesteld worden dat deze locatie tijdens de midden-Romeinse periode ingenomen was door een omvangrijk houten gebouw dat naar alle waarschijnlijkheid instond voor de productie van dakpannen, getuige de bewoningssporen en de hoge concentratie van fragmenten Romeinse dakpannen (CAI 32850). Op zo'n 1,2 km ten noordwesten van het onderzoeksterrein konden paalsporen van een éénschepig gebouw, een tweede gebouw en spiekers uit de Romeinse tijd opgemerkt worden. Daarnaast werden nog bewoningssporen uit de middeleeuwen aangetroffen. Aardewerk kon in beide periodes gedateerd worden (CAI 152306). Romeinse brandrestengraven werden op zo'n 1,1 km ten zuidoosten van het plangebied vastgesteld (CAI 909). Een bewijs voor aanwezigheid in de metaaltijden kon worden vastgesteld op zo'n 840 m ten noordoosten van het projectgebied. Tijdens een mechanische prospectie werden paalkuilen en aardewerk aangetroffen (CAI 218102). Aan de hand van luchtfotografische beelden en cartografische bronnen werden respectievelijk meerdere circulaire structuren en sites met walgracht opgemerkt.

Concreet kan op basis van deze bureaustudie aangenomen worden dat de kans op de effectieve aanwezigheid van archeologische vondsten en/of sporen behoorlijk is. Op basis van dit bureauonderzoek alleen kan hierover nog niet met zekerheid een uitspraak worden gedaan. Om hierover zekerheid te scheppen worden verdere stappen geadviseerd in de vorm van een landschappelijk booronderzoek, indien nodig aangevuld met een verkennend en waarderend archeologisch booronderzoek, en een proefsleuvenonderzoek. Een vervolgonderzoek is in dit geval aangewezen en wordt als zinvol geacht.

2 Bibliografie

Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Dorpskom Zomergem [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301511 (geraadpleegd op 16 oktober 2019).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Eclectisch herenhuis met siertuin [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33623 (geraadpleegd op 16 oktober 2019).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Domein Ter Walle [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11254 (geraadpleegd op 16 oktober 2019).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Gemeentehuis Zomergem [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33682 (geraadpleegd op 16 oktober 2019).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Parochiekerk Sint-Martinus [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33681 (geraadpleegd op 16 oktober 2019).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: *Pastorie Sint-Martinusparochie [online]*, https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33626 (geraadpleegd op 16 oktober 2019).

AGIV

DEBRABANDERE F., DEVOS M., KEMPENEERS P., MENNEN V., RYCKEBOER H. & VAN OSTA W., 2010. *De Vlaamse gemeentenamen: verklarend woordenboek*, Davidsfonds: Leuven.

DOV Vlaanderen

Geoportaal

Geopunt

VAN RANST, E. & SYS, C. 2000. *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen.* Universiteit Gent.